

RESSENYES

La Guerre d'Espagne. République et Révolution en Catalogne, de François Godicheau

Josep Antoni Pozo
HISTORIADOR

François GODICHEAU, *La Guerre d'Espagne. République et Révolution en Catalogne*, París, Odile Jacob, 2004.

Assistim a uns moments en què l'interès ciutadà per recuperar la memòria històrica de la Guerra Civil espanyola —interès que sembla qüestionar el silenci i l'oblit imposats pel procés polític conegut com la *transició democràtica*— es combina amb la cada vegada més freqüent aparició de treballs d'investigació que escapen de la cuirassa hereva d'una producció bibliogràfica que ha anat a cavall de la «reconciliació» i la «guerra fratricida», amb les seves diverses variants, i de la repetició d'esquemes que tenen més a veure amb les polèmiques polítiques d'aleshores. Convé, doncs, subratllar la importància dels treballs que surten d'aquest cercle tancat i plantegen camins nous.

El llibre de François Godicheau —resultat de la seva tesi doctoral¹— publicat de moment en francès, però que probablement veurà la llum també

¹ François GODICHEAU, *Répression et ordre public en Catalogne pendant la guerre civile (1936-1939)*, tesi de doctorat, École des Hautes Etudes en Sciences Sociales, 2001.

en castellà, aporta importants novetats, tant des del punt de vista metodològic —una reflexió, prenent com a referència el cas de Catalunya, al voltant de la Guerra Civil espanyola entesa com un conflicte que tingué diverses dimensions; sobre el paper de les institucions i els mecanismes del poder judicial entesos no com a organismes neutres sinó com a elements vius, posseïdors també d'iniciativa pròpia al marge de la pressió i els intents d'instrumentalització dels partits—, com des del punt de vista del coneixement més profund d'una etapa —els anys 1937 i 1938— i de l'evolució del moviment llibertari amb relació a l'Estat, així com de la repressió que es desfermà sobre una part de la seva militància com a condició indispensable per al triomf de la política antifeixista. Però és necessari igualment subratllar que la tesi llegida el 2001, i ara aquest llibre, reuneixen alguns dels elements que justifiquen el que es pot considerar alguna cosa més que una simple aportació a la bibliografia ja existent. Val a dir, en primer lloc, que es tracta d'un llibre que combina un bon treball de recerca —basat en una àmplia utilització de fonts arxivístiques—, amb una excel·lent exposició d'idees acompanyada d'una sòlida argumentació interpretativa. Dues qualitats que, si bé són exigibles a qualsevol treball seriós d'investigació, no sempre es compleixen. I segonament, perquè el seu estudi és un dels primers a tractar en profunditat el paper de la CNT —i per extensió de tot el moviment llibertari— en el procés de reconstrucció de l'Estat republicà enfonsat com a conseqüència de l'alçament inicial d'una part de l'aparell militar contra el mateix Estat, i de la resposta popular que aquest generà, així com del que significà per al moviment llibertari i les conseqüències que tingué aquesta col·laboració, tant des del punt de vista doctrinal, com des del punt de vista pràctic. Més enllà de les explicacions psicològiques i/o antropomòrfiques, i de les etiquetes polítiques que sovint esdevenen un obstacle en la tasca investigadora, l'activitat dels «anarquistes» durant aquest període s'analitza a partir de l'evolució que els portà de ser un moviment que durant tota l'etapa anterior resistí qualsevol intent d'integració dins el sistema polític, a participar-hi plenament, fins i tot en condicions subalternes i sense cap pes polític, com fou el cas de la participació de la CNT, l'abril del 1938, en el segon govern Negrín.

A partir d'una àmplia documentació consultada, Godicheau ha aprofundit dins la mecànica interna de l'organització, desgranant les claus

que expliquen com es van vèncer les resistències i com en el procés de recomposició institucional —procés en el qual el restabliment d'una justícia i un ordre públic republicans van ser decisius— la CNT es convertí en una peça importantíssima, especialment si tenim en compte que molts dels seus militants i dirigents locals s'havien constituït en un obstacle en el procés de «normalització» política iniciat a Catalunya amb la formació del primer govern Tarradellas. En efecte, la major part dels estudis que, de prop o de lluny, han tractat aquesta qüestió coincideixen a assenyalar que el restabliment de la legalitat republicana, la recomposició institucional, la restauració, en suma, de l'edifici enfonsat el juliol del 1936, hauria estat una tasca gairebé impossible sense la col·laboració de l'organització confederal. La reorganització municipal que es realitzà l'octubre del 1936 a la majoria dels municipis catalans, després de la dissolució per decret dels comitès revolucionaris, hauria estat una empresa condemnada al fracàs si la CNT no hagués acceptat restituir els ajuntaments —i, per tant, restablir la connexió trencada per la revolució entre el poder local i el Govern de la Generalitat— sota la fórmula de la unitat antifeixista, per substituir els diferents poders locals revolucionaris.

Però el restabliment de la legalitat republicana tindria també altres repercussions a l'àmbit de les organitzacions. Godicheau assenyala igualment com aquest fet accelerà el procés de mutació de la CNT, iniciat a partir del moment en què aquesta decidí participar per primera vegada en la seva història en un govern. Aquesta transformació, desenvolupada al mateix temps que es produïa el trànsit polític d'allò que inicialment es veia com una «guerra revolucionària» i que passà a considerar-se com una «guerra antifeixista», no es va fer sense violències i, de fet, canvià enormement el perfil que fins aquell moment havia distingit l'organització confederal. Des del juliol del 36, el funcionament dels comitès dirigents de la CNT i la FAI havia introduït importants canvis en la dinàmica tradicional de les organitzacions llibertàries. La ràpida integració dels seus dirigents a la política d'«Estat» havia comportat l'abandonament de certs preceptes i la introducció d'uns hàbits fins aquell moment inusuals. El salt qualitatiu es produiria a partir de la primavera del 1937 i, sobretot, a finals d'aquest mateix any, quan la lògica repressiva posterior als fets de maig, propiciada pels adversaris polítics de la CNT i de la FAI, però de la qual es faran

coresponsables els seus dirigents, assolí proporcions considerables, sense que per aquest motiu cessés la col·laboració amb les institucions republicanes. En un cert sentit, fou la culminació del procés d'integració-absorció dins l'aparell d'Estat que acabaria establint una associació mútua d'interessos: tal com apunta Godicheau, els dirigents cenetistes se serviren de les autoritats republicanes per eliminar els «radicals» en les seves files, de la mateixa manera que les autoritats republicanes se serviren dels dirigents cenetistes per imposar el procés de reconstrucció de l'Estat. Aquesta relació facilità les coses perquè uns i altres estaven convençuts que l'eliminació dels elements radicals era una condició indispensable per al triomf de la política i el consens antifeixistes.

Per dur a terme aquesta tasca fou imprescindible que de les cendres ressorgís un renovat aparell judicial i policial que ràpidament es posaria al servei de la política antifeixista, és a dir, al servei de l'objectiu de construir una justícia republicana que posés fi al desordre revolucionari. Godicheau introdueix aquí una novetat interessant a partir de la constatació que els aparells de la justícia, així com els policials, no foren simples instruments en mans dels partits —particularment del Partit Comunista—, susceptibles de ser manipulats fins a l'infinit, ni instàncies passives o neutres, sinó que tenien iniciativa pròpia i que aquesta responia a la lògica d'una justícia interessada sobretot a afirmar una situació d'ordre que garantís la permanència de les institucions republicanes i en la persecució dels elements contraris a la instauració d'aquest ordre. Naturalment, no es tracta de posar en dubte l'existència d'una infiltració del Partit Comunista —i també de la CNT— dins els aparells judicials i policials, ni que aquesta perseguís l'objectiu d'instrumentalitzar-los en benefici propi. Però aquest fet, que existí, no ho explica tot i es correspon amb una simplificació, una més, que guarda relació amb l'orientació general de bona part de la bibliografia existent sobre la Guerra Civil espanyola. Des d'aquest punt de vista, s'aborda l'anàlisi del procés contra el POUM i la seva resolució final, entesa com el triomf del consens republicà —la sentència desmentí categòricament la propaganda realitzada durant mesos pel PCE-PSUC, que pretenia grollerament assimilar aquest partit al feixisme i «provar» els seus lligams amb la Gestapo i amb Franco— més que com una derrota de tots els que volien reforçar la credibilitat dels processos de Moscou, «demostrant» els lligams entre els «trotskistes» i els «feixistes».

La recuperació de la legalitat republicana comportà un increment de les mesures repressives contra tots aquells que des del camp «antifeixista» poguessin esdevenir un perill. Més de 3.700 militants —segons les dades recollides per Godicheau— detinguts a Catalunya en el decurs d'un any i mig, la major part dels quals adscrits a alguna de les branques del moviment llibertari, són una prova concloent de l'abast de la repressió que s'estengué per totes les comarques catalanes, amb especial incidència allà on la revolució s'havia manifestat amb més força i els dirigents revolucionaris locals tingueren una actitud més rebeca a acceptar l'obra normalitzadora del Govern de la Generalitat. Enmig del silenci de l'organització confederal, centenars i centenars de militants cenetistes i d'altres organitzacions seran processats per «propaganda clandestina» —és a dir, per distribuir fulls o periòdics en els quals, per exemple, s'acusava els governs de la Generalitat i/o de la República de contrarevolucionaris—, altres, significativament molts elements que havien format part dels comitès revolucionaris, seran acusats de «roboris», «extorsions», etc., eufèmismes darrere dels quals s'amagava en realitat el desig de passar comptes amb els que varen encapçalar la revolució als pobles; o inculpats per «derrotisme», un altre eufemisme que assenyalava tot aquell que proferís una crítica contra el govern o posés en qüestió la política d'unitat antifeixista. Amb la complicitat dels dirigents cenetistes i la impotència general de l'organització per aturar l'onada repressiva que es desfermà contra una part de la seva militància, les presons s'aniran omplint d'activistes anarquistes, del POUM, etc., la qual cosa provocà un autèntic cataclisme a l'interior de les organitzacions del moviment llibertari, que las posà a un pas de l'esclat. La qüestió dels presos es convertí en un maldecap continu per als dirigents de la CNT i de la FAI i, alhora, en una perillosa palanca de revisió crítica d'actuacions passades i d'hostilitat envers els responsables del rumb pres, particularment des de les Joventuts Llibertàries catalanes. La divisió interna, el perill real de ruptura, només es va poder superar gràcies a la disciplinarització que s'imposà en els seus rengles, com a part del procés de transformació abans esmentat, que acabà amb el tradicional funcionament, i que copiava el del Partit Comunista.

François Godicheau planteja un apunt final: la mutació que s'operà a l'interior de la CNT li va permetre integrar-se plenament en el projecte negrinista de construcció d'un Estat fort que, d'altra banda i com es coneix,

acabaria fracassant i sent derrotat finalment per les tropes franquistes, sense que hagués estat capaç realment d'edificar-lo, ni de revertir la dinàmica de desmobilització social i política que el desenvolupament de la guerra i la política mateixa de les organitzacions, provocaren entre la ciutadania. Amb la derrota militar, la Guerra Civil no acaba realment, sinó que en realitat, retorna dels fronts de combat a cadascuna de les localitats, sota la forma d'una cruel i sagnant repressió.

En resum, un llibre imprescindible que ofereix un bon grapat d'idees noves, que situa en la seva veritable dimensió el paper de la CNT i ajuda a entendre com s'arribà al procés d'integració a l'Estat, i que aporta una nova visió de la Guerra Civil, entesa com la combinació de diferents guerres civils, com l'expressió de múltiples dimensions entreligades les unes amb les altres, seguint un fil conductor: «*Les relations entre l'Etat i la societat, entre l'ordre i el desordre, vistos a través de l'evolució del moviment anarcosindicalista*».